O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

SAMARQAND DAVLAT CHET TILLAR INSTITUTI

“TASDIQLAYMAN”

_____

I.M.Tuxtasinov

2022-yil “30” 06

QIYOSIY TIPOLOGIYA
FANINING O‘QUV DUSTURI

Bilim sohasi:	200 000 - San’at va gumanitar fanlar
Ta’lim sohasi:	230 000 - Tillar
Ta’lim yo‘nalishi:	60230100 - Filologiya va tillarni o‘qitish (arab tili)

Fan/modul kodi	O‘quv yili	Semestr	ECTS-Kreditlar
QIT2604	2024-2025	6	4
Fan/modul turi	**Ta’lim tili**		**Haftadagi dars soatlari**
Tanlov	O‘zbek tili		4 soat

1.	Fanning nomi	Auditoriya mashg‘ulotlari (soat)	Mustaqil ta’lim (soat)	Jami yuklama (soat)
	Qiyosiy tipologiya	48	72	120

2

I. Fanning mazmuni

Fanning maqsadi - talabalarga tilshunoslikka oid bilimlarning nazariy asoslari, qiyosiy tipologiya fanining asosiy tushuncha va kategoriyalari, tamoyillarini o‘rgatish, hamda ularni amaliyotga tatbiq etish ko‘nikmasini hosil qilishdan iborat.

Fanning vazifasi – mazkur fan tillarning qiyosiy tahlili, qiyoslanadigan tillarning kategoriyalari, tillarning izomorfik va allomorfik tushunchalari, qiyoslanayotgan tillarning miqdoriy chegaralanishi, qiyosiy tipologiyaning rivojlanish tarixi, tipologiyaning turlari, iyerarxiya sathlariga ko‘ra tipologik turlari, qiyosiy grammatikada kategorizatsiya muammolari, qiyoslanayotgan tillarning fonetik, leksik, grammatik tipologiyasi haqida nazariy va amaliy bilimlar bilan bakalavr talabalarini qurollantirishdan iboratdir.

II. Asosiy nazariy qism (ma’ruza mashg‘ulotlari)

II.I. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:

1-mavzu. Qiyosiy tilshunoslik fan sifatida.

Qiyosiy tilshunoslik fanining predmeti, maqsadi va vazifalari. Qiyosiy tipologik tadqiqotlar tahlili

2-mavzu. Qiyosiy tipologiyaning klassifikatsiyasi.

J.Buranov va boshqa tilshunos olimlarning tipologik klassifikatsiyalari. Tillarni qiyoslashning turlari va qiyosiy tadqiqot metodlari

3-mavzu. Qiyosiy tipologiyaning aspektlari.

Fonetik va fonologik tipologiya. Morfologik tipologiya. Formal tipologiya. Semantik tipologiya. Tillarni qiyoslash turlari

4-mavzu. Qiyoslanayotgan tillarning fonetik va fonolik tizimlari tipologiyasi.

Fonetik va fonologik tipologiyaning nazariy asoslari. Fonetika va fonologiya o‘rtasidagi farqlar. Unli va undosh tovushlarni qiyoslash. Urg‘u. Intonatsiya. Assimilyatsiya. Dissimilyatsiya. Reduksiya. Aksent. Ritm. Pauza.

5-mavzu. Chet tili va ona tili morfologik tipologiyasi. Chet tili va ona tili so‘z turkumlari klassifikatsiyasi.

Morfologik tipologiyaning obyekti. Qiyosiy tipologiyaning boshqa bo‘limlar bilan korrelyatsiyasi. Morfema va allomorf. Analitik va sintetik tillar tushunchasi. Tillarning tipologik klassifikatsiyasi. So‘z turkumlarini tasniflash.So‘z turkumlarining grammatik tipologiyasi.

6-mavzu. Chet tili va ona tili sintaktik darajalari tipologiyasi.

Sintaksis haqida ma’lumot. Sintaktik darajalarni tasniflash. Qiyoslanayotgan tillarning sintaktik darajalari tipologiyasi.

7-mavzu. Qiyoslanayotgan tillarda so‘z birikmasi (ibora)lar tipologiyasi.

Qiyoslanayotgan tillarda so‘z birkmasini tasniflash va ularning tuzilishi. So‘z birikmalari komponentlarining o‘zaro munosabati.

8-mavzu. Qiyoslanayotgan tillarda gap tipologiyasi.

Gap va uning mazmun va tuzilishiga ko‘ra turlari. Gapni turlarga ajratish mezonlari. Gaplarni tasniflash. Qiyoslanayotgan tillarda gap turlari.

9-mavzu. Qiyoslanayotgan tillarda leksik birliklar (darajalar) tipologiyasi.

Leksik tipologiyaning obyekti va maqsadi. Leksik tipologiyaning qiyosiy tipologiya bilan aloqasi. Lingvistikada “leksikon” tushunchasi. Leksik tipologiyaning bo‘limlari. “Leksik maydon” va “domin” tushunchalarining tipologik kategorizatsiyasi.

10-mavzu. Qiyoslanayotgan tillarda so‘zlarning qiyosiy tahlili. Qiyoslanayotgan tillarda so‘z yasalish turlarining qiyosiy tahlili.

So‘z til birligi sifatida. So‘zning sintagmatik va paradigmatik munosabatlari. So‘zning semantik tasnifi. So‘zni tuzilishiga ko‘ra turkumlash. Lingvistikada so‘z yasalishi. Qiyoslanayotgan tillarda so‘z yasalish turlari. Qiyoslanayotgan tillarda so‘z yasalishidagi o‘xshashlik va farqlar.

11-mavzu. Qiyosiy tipologiya bilan lingvistikaning antropotsentrik yo‘nalishi o‘rtasidagi munosabatlari.

Antropotsentrik paradigmaning paydo bo‘lish tarixi. “Kognitiv ilm” atamasining tasnifi. Lingvistikaning yangi yo‘nalishlarida qiyosiy tipologiyaning o‘rni.

12-mavzu. Qiyoslanayotgan tillarda madaniy “konsept”- tushunchalari. Qiyoslanayotgan tillarda gender lingvistikasi tipologiyasi.

“Konsept”ning qiyoslanayotgan tillarda ifodalanishi. Madaniy konseptlarning qiyoslanayotgan tillarda qo‘llanilishi va ifodalanishi.

III. Seminar mavzulari bo‘yicha ko‘rsatma va tavsiyalar

Seminar mavzulari uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1. Qiyosiy tipologiya fan sifatida.
2. Qiyosiy tipologiyaning klassifikatsiyasi.
3. Qiyosiy tipologiyaning aspektlari.
4. Chet til va ona tilining fonetik va fonolik tizimlari tipologiyasi.
5. Chet til va ona tilining morfologik tipologiyasi.
6. Chet til va ona tilida so‘z turkumlari klassifikatsiyasi.
7. Chet til va ona tilida sintaktik darajalar tipologiyasi.
8. Chet til va ona tilida so‘z birikmasi (ibora)lar tipologiyasi.
9. Chet til va ona tilida gap tipologiyasi.
10. Chet til va ona tilida leksik birliklar (darajalar) tipologiyasi.
11. Chet til va ona tilida so‘zlarning qiyosiy tahlili.
12. Chet til va ona tilida so‘z yasalish turlarining qiyosiy tahlili.

	Seminar darslari davomida talabalar yakka holda, juftlikda va kichik guruhlarda ishlaydilar. Mavzular zamonaviy multimedia vositalari bilan jihozlangan auditoriyada interfaol usullar yordamida o'tilishi, mos ravishda munosib pedagogik va axborot texnologiyalar qo'llanilishi maqsadga muvofiq. **IV. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar** Mustaqil ta'lim uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi: 1. Qiyosiy tipologiya tarixi. 2. Lingvistik tipologiya yo'nalishlarini aniqlashning asosiy parametrlari. 3. Genetik va geneologik tipologiya. 4. Struktural tipologiya va uning bo'limlari. 5. Qiyosiy tipologiya va uning o'ziga xosligi. 6. Tilning ifodalanishi va mazmuniga tegishli qiyosiy tipologiya yo'nalishlari. 7. Tilshunoslikda kategorizatsiya masalasi. 8. Arab va o'zbek tillarida ko'plik kategoriyasining tipologiyasi. 9. Tillarning tipologik tasnifi. 10. Tillarning morfologik tasnifi. 11. Qiyosiy universaliyalar. 12. Tilning areal tasnifi. 13. Tillarning geneologik tasnifi. 14. Semantik tipologiya. 15. Sintaktik tipologiya. 16. Qiyosiy tipologiyaning qiyosiy va madaniy xususiyatlari. Mustaqil o'zlashtiriladigan mavzular bo'yicha talabalar tomonidan tavsiya etilgan adabiyotlarda berilgan ma'lumotlar o'rganilib, olingan bilimlar yuzasidan xulosaviy referatlar va taqdimotlar tayyorlash tavsiya etiladi.
3	**V. Ta'lim natijalari/ Kasbiy kompetensiyalar** **Talaba bilishi kerak:** - qiyosiy tipologiya fanining tarixiy taraqqiyot bosqichlari, fanning nazariy masalalari va tadqiqot metodlari, qiyoslash obyektini tanlash, qiyoslanayotgan kategoriyalarning ifodalanish usullari va ularning amaliy jihatdan qo'llanilish maqsadini tushunish; - qiyosiy tipologik kategoriyalar, dinamik va turg'un tushunchalar, qiyosiy universaliyalar, meta(etalon)til, tipologik tasniflarni bilishi va ulardan til amaliyotida foydalana olishlari zarur. - muayyan nazariy masalalarga oid fikrlarni bayon etish, mavjud fikrlarga nisbatan tanqidiy munosabatini asoslay olish, tillararo izomorf va allomorf xususiyatlarni tahlil qila olish; - ma'ruzalar davomida olingan nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llay olish, til jarayonlarini tahlil qilish usullarini qo'llash, mustaqil holda qiyosiy tilshunoslik sohasida ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak.

4	**VI. Ta'lim texnologiyalari va metodlari:** • ma'ruzalar; • interfaol keys-stadilar; • guruhlarda ishlash; • taqdimotlar qilish; • individual loyihalar; • jamoa bo'lib ishlash va himoya qilish uchun loyihalar.
5	**VII. Kreditlarni olish uchun talablar:** Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish nazoratlarda berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha imtihonlarni topshirish.
6	**Asosiy adabiyotlar** 1. Буранов Ж. Сравнительная типология английского и тюркских языков. М., Высшая школа 1983. 2. Hezi Brosh, Lutfi Mansur. Arabic Stories for language learners. Singapore 2013. 229 p. 3. Rasulova M.I., Shukurova Z.I. Comparative Typology of English, Uzbek and Russian Languages. Tashkent, 2017. **Qo'shimcha adabiyotlar** 4. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan quramiz. – T.: "O'zbekiston", 2017. – 488 b. 5. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – T.:"O'zbekiston", 2017. 6. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – T.: "O'zbekiston", 2016. –56 b. 7. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash –yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – T.: "O'zbekiston", 2017. – 48 8. Shazamanov Sh. Mutaxassislik nazariy masalalari. T. 2011 **Axborot manbalari** 9. www.ziyonet.uz 10. www.arabic.uz 11. www.arabicforall.com
7	**Samarqand davlat chet tillar instituti tomonidan ishlab chiqilgan va institut Kengashining 2022-yil "30" 06 dagi "11"-sonli bayonnomasi bilan tasdiqlangan.**
8	**Fan/modul uchun mas'ullar:** **M.N. Islomov** – SamDChTI, "Yaqin sharq tillari" kafedrasi o'qituvchisi. **J.N. Temirov** – SamDChTI, "Yaqin sharq tillari" kafedrasi o'qituvchisi.

9	**Taqrizchilar:** **X.Z. Xayrullayev** - SamDChTI, "O'zbek tili va adabiyoti" kafedrasi professori, filologiya fanlari doktori. **M.H. Abdullayev** – O'zDJTU, "Arab tili tarjima nazariyasi va amaliyoti" kafedrasi dotsenti. filologiya fanlari nomzodi (turdosh OTM).